

РЕЦЕНЗІЇ

О. В. Тарасов*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ А. В. КУЛЬКА «МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ Й ОХОРОНИ ТРАНСКОРДОННИХ ПРІСНИХ ВОД»¹**

Прісні води завжди відігравали важливу роль в економічній, політичній і соціальній сферах життєдіяльності суспільства. Однак наразі у зв'язку зі стрімким зростанням чисельності населення Землі, урбанізацією, розвитком промисловості й сільського господарства, нераціональним використанням і забрудненням водних ресурсів проблеми забезпеченості цими ресурсами стали критичними: станом на березень 2018 р. 3,6 млрд людей проживають у регіонах, де відчувається дефіцит прісної води, а до 2050 р. ця цифра може сягнути 5,7 млрд осіб. Мільйони людей щороку помирають від хвороб, зумовлених нестачею й поганою якістю питної води.

Міжнародна спільнота давно усвідомила необхідність реагування на виклики, пов'язані з прісноводними ресурсами. Пріоритетними напрямками роботи в цій сфері Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), Європейський Союз, Організація Американських Держав, Співтовариство розвитку Півдня Африки та інші міжнародні організації й інтеграційні утворення вважають створення та розвиток механізмів співпраці між державами, насамперед на регіональному й локальному рівнях. Це природно, адже половина прісноводних об'єктів світу є транскордонними, усі компоненти екосистеми (зокрема, повністю розташовані в різних державах) більшою чи меншою мірою пов'язані між собою, а успішна боротьба з нераціональним використанням водних ресурсів можлива лише за умов координації дій держав та взаємної допомоги.

Уперше таке розуміння було продемонстроване ще в 1977 р. на Конференції ООН з водних ресурсів (Мар-дель-Плата, Аргентина). Ухвалений тоді План дій містив низку рекомендацій і пропозицій стосовно комплексної оцінки водних ресурсів, вироблення політики, планування та управління, боротьби із забрудненням, використання води в

сільському господарстві, функціонування річкових комісій та загальної активізації міжнародного співробітництва. Дещо пізніше, у 1992 р., у Порядку денному на XXI століття ООН вказала на поширення принципів сталого розвитку на прісні води, необхідність відповідального ставлення до них, загальну мету подолати існуючі загрози стану водних ресурсів.

Ці положення впродовж останніх десятиліть були розвинуті на універсальному, регіональному, субрегіональному, басейновому рівні шляхом ухвалення низки міжнародних договорів та інших міжнародно-правових актів, створення міжнародних організацій, які опікуються питаннями поводження з прісноводними ресурсами. У всіх регіонах світу відбувається реалізація програм і проектів різного масштабу, метою яких є раціональне використання й ефективна охорона прісних вод. Однак ці зусилля здебільшого не можна назвати успішними, а виклики, пов'язані з водними ресурсами, набули справді глобального масштабу. Більше того, проблеми кількісного та якісного стану транскордонних водних об'єктів призводять до поглиблення існуючих та виникнення нових суперечностей і спорів між державами, які можуть перерости в збройні конфлікти.

Вважаємо, що основною причиною зазначеного є неефективність міжнародних договірних та інституційних механізмів використання й охорони прісних вод. Одним із шляхів їх удосконалення є звернення до здобутків учених, які досліджують сучасні системи міжнародно-правового регулювання відносин держав щодо поводження з водними ресурсами. Результати наукових пошуків і сформульовані на їх основі пропозиції можуть бути використані для розроблення нових та вдосконалення чинних міжнародних договорів, створення нових і розвитку інституційної структури існуючих міжнародних організацій, реалізації планів, програм, проектів тощо.

Одним із таких досліджень, на наше переконання, є індивідуальна монографія А.В. Кулька «Міжнародно-правове регулювання використання та охорони транскордонних прісних вод» –

¹ Кулько А.В. Міжнародно-правове регулювання використання й охорони транскордонних прісних вод: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Стило, 2018. 980 с.

перша у вітчизняній науці міжнародного права комплексна наукова робота, присвячена відповідній проблематиці. Всебічно й ретельно розглянувши всі аспекти теми, автор розкрив сутність міжнародного права транскордонних прісних вод, з'ясував його місце в системі міжнародного права; проаналізував та охарактеризував зміст, виявив особливості, тенденції й закономірності розвитку та недоліки сучасних механізмів міжнародно-правового регулювання взаємодії держав із таких питань, як нормативне закріплення й реалізація прав на воду і санітарію, основні види використання та способи охорони транскордонних поверхневих прісних вод, поводження з підземними водними об'єктами.

Зазначене дало автору змогу надати цінні й обґрунтовані рекомендації щодо можливих шляхів удосконалення систем міжнародно-правового регулювання відносин стосовно прісноводних ресурсів, у тому числі тих, частини яких розташовані на території України. Досягненню цих цілей сприяло те, що в ході дослідження було проаналізовано зміст і практику застосування сучасних договірних механізмів та функціонування інституцій, які забезпечують співробітництво держав щодо основних поверхневих і підземних транскордонних водних об'єктів світу. Зокрема, висвітлено приклади Дунаю, Дніпра, Рейну, озера Констанс, Меконгу, Інду, Гангу, Амазонки, Ла-Плати, Великих озер, Нілу, Нігеру, Сенегалу, Конго, озера Вікторія, Женевського водоносного горизонту, водоносного горизонту Дісі, систем водоносних горизонтів Нубійських піщаників, Північно-Західної Сахари, Юллемеден, Таудені/Танезруфт, Гуарані тощо.

З-поміж здобутків автора зазначимо ті, що відображені в другому розділі, який має назву «Права на воду та санітарію як основні права людини: міжнародно-правові аспекти». У цій частині монографії ретельно досліджено становлення міжнародно-правового регулювання відносин щодо вказаних прав людини, розкрито їх сутність як категорій сучасного міжнародного права, окреслено сучасні проблеми правового регулювання. Розглянувши ці питання, автор надав власні пропозиції стосовно шляхів удосконалення сучасних міжнародно-правових (договірних та інституційних) механізмів таким чином, щоб вони сприяли забезпеченню загального визнання й повної реалізації прав на воду та санітарію.

Зокрема, до питань, що мають стати предметом договірно-правового регулювання, цілком слушно, на нашу думку, віднесені такі: компоненти прав на воду та санітарію; обов'язки держав, спрямовані на повноцінну реалізацію кожною людиною прав на воду й санітарію; пріоритетність водокористування для задоволення основних потреб людини з-поміж інших видів використання

прісних вод; застосування принципів правозахисного підходу до прав на воду й санітарію; напрями міжнародного співробітництва держав; відповідальність держав за порушення прав на воду та санітарію, механізми захисту прав людини на міжнародному рівні; процедури розв'язання спорів.

Зауважимо, що в другому розділі монографії автор наводить договірні норми та принципи, які стосуються кожного із цих аспектів. Ключовими вбачаються норми про обов'язки держав, зокрема такі: забезпечувати доступ усіх людей до послуг водопостачання та санітарії; ухвалювати національні стратегії й плани дій, що охоплювали б усе населення, і цільові програми для вразливих груп; розробляти та впроваджувати механізми й заходи правового, організаційного, фінансового та економічного характеру для того, щоб кожен мав змогу отримати мінімальний обсяг води й засобів санітарії навіть за від'єднання від послуг; повною мірою застосовувати принципи правозахисного підходу до прав на воду та санітарію. Варто погодитися з автором у тому, що зазначене сприятиме визнанню та повній реалізації прав на воду й санітарію в державах світу.

Інше важливе питання, всебічно висвітлене в монографії, – міжнародно-правове регулювання несудноплавного використання транскордонних прісних вод. Цьому аспекту загальної теми присвячений четвертий розділ дослідження. Оскільки 80% споживання прісної води у світі припадає на сільське господарство, насамперед іригацію земель, варто вказати на цінність рекомендацій автора, які стосуються регулювання в міжнародних договорах про транскордонні водні об'єкти цього аспекту відносин між прибережними державами.

На наше переконання, варто відзначити рекомендації про покладення на сторони договорів обов'язку дотримуватись вимірних вимог до якості води, достатніх для того, щоб уникнути негативного впливу на землі, підземні води, сільськогосподарські культури; про постійний моніторинг стану транскордонних прісних вод і використання води для іригації; про розподіл води таким чином, щоб збільшення споживання однією стороною для задоволення тих чи інших господарських цілей не зменшувало можливості іншої зі зрощення сільськогосподарських земель. Крім того, ідеться про індивідуальні та спільні програми заходів для заохочення застосування новітніх технологій і методів іригації для скорочення втрат води. Зрештою, автор правильно наголошує на необхідності виконання міжнародною річковою комісією ролі координаційного органу в процесі розроблення та реалізації таких програм.

У теоретичному сенсі значний інтерес викликає виділення автором у шостому розділі (присвяченому міжнародним інституційним механізмам забезпечення міждержавного співробітництва з використання й охорони транскордонних пріс-

них вод) сучасних закономірностей і тенденцій функціонування міжнародних річкових комісій у всіх регіонах світу. Ідеться про створення нових та розширення мандату, функцій і повноважень існуючих комісій, зокрема, в аспекті участі в розвитку економіки та господарської інфраструктури, розширення й удосконалення їх інституційної структури, створення нових механізмів узгодження прав та інтересів держав-членів.

Однією з ключових тенденцій, яку цілком слушно наводить автор, є розроблення та реалізація під егідою міжнародних річкових комісій планів управління міжнародними річковими басейнами. Вони регулюють переважно питання захисту, збереження й відновлення транскордонних прісних вод та ухвалюються на однакові часові проміжки. Крім того, у підрозділі 6.1 монографії наголошується на тому, що комісії дедалі активніше застосовують сучасні засоби організаційного й технічного характеру, метою яких також є більш успішна охорона водних ресурсів.

Водночас оскільки функціонування міжнародних річкових комісій наразі не забезпечує розв'язання гострих проблем сучасності, автор окреслює можливі шляхи вдосконалення їхньої організа-

ційної структури, порядку ухвалення та виконання рішень, механізмів розв'язання спорів тощо. Ключова теза полягає в тому, що комісії мають відігравати роль координаційних центрів інтегрованого (комплексного) управління транскордонними прісними водами.

Розгляд монографії А.В. Кулька дав нам змогу дійти висновку про всебічність, ретельність, глибину та високий науково-методологічний рівень дослідження. Зокрема, на позитивну оцінку заслуговують структура роботи, зміст її розділів, логіка подання та форма викладу матеріалу, висновки й узагальнення, зроблені за результатами дослідження. Загалом положення монографії характеризуються новизною, обґрунтованістю, об'єктивністю, значною цінністю як для теорії, так і для практики міжнародного права.

Відтак вважаємо, що представлене дослідження сприяє розв'язанню проблеми відсутності комплексних праць, присвячених застосуванню міжнародного права у відносинах із використання й охорони транскордонних прісних вод. Воно буде корисним для юристів, науковців, дипломатів та всіх, хто цікавиться проблематикою використання й охорони природних ресурсів.